

УДК 94(477)+069.5:623.4+(450)"18"

Шоповал Сергій Миколайович,
науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
seriksh@ukr.net

Ковальова Наталія Миколаївна,
провідна зберігачка фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
lidakushch@rambler.ru

Serhiy M. Shapoval
research fellow,
The National Museum of Ukrainian History
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Nataliya M. Kovaliova
leading custodian of funds,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**КОЛЕКЦІЯ ПРАНИКІВ ІЗ ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗІБРАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**MUSTER OF PRANYKS FROM THE ETHNOGRAPHIC COLLECTION OF
THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

У статті досліджується колекція праників (дерев'яних виробів для прання білизни), які з 1913 р. зберігаються в етнографічному зібранні Національного музею історії України; розглядаються питання потрапляння праників до НМІУ, їх походження та побутового використання, трактується орнаментальний декор цих виробів, зокрема солярні знаки.

Ключові слова: Національний музей історії України, етнографія, предмети побуту, праники, солярні знаки.

Abstract

The article examines the collection of pranyks (wooden products for laundry) stored in the ethnographic collection of the National Museum of the History of Ukraine since 1913. The article considers how the pranyks got into the collection of the NMHU, how they originated and were used. Ornamental decoration of these products, in particular solar signs, is interpreted.

Key words: The National Museum of the History of Ukraine, ethnography, household items, pranyks, solar signs.

У Національному музеї історії України (далі – НМІУ) з 1913 р. зберігаються 52 пряничні дошки, записані до 2-го тому (№ 1045–1798) інвентарних книг (далі – ІК) групи “Етнографія”. Пряничні дошки – дерев'яні вироби з рельєфними візерунками на поверхні, за допомогою яких на прянику робиться відбиток: зображення птахів, тварин, сюжетів тощо. Зокрема, дослідниця К. Шаронова повідомляє про 10 пряничних дощок XVIII ст., що зберігаються в Рибінському державному історико-архітектурному та художньому музеї-заповіднику (Ярославська обл., РФ)¹. На світлинах до її статті зображені пряничні дошки традиційної форми: без руків'я та з рельєфними зображеннями.

В семи музейних предметів із етнографічного зібрання НМІУ, які в 1913 р. надійшли до Київського художньо-промислового і наукового музею із с. Малих Будищ (нині – Полтавської обл.)² й записані до ІК як пряничні дошки, є руків'я. Ще один схожий предмет надійшов до музею в 1913 р. з містечка Нової Водолаги (нині – Харківської обл.)³. Різьблений декор на цих виробах не характерний для пряничних дощок⁴. Ознаки, не притаманні для пряничних дощок, дозволили нам зробити припущення, що вісім означених предметів, у 1913 р. записаних до ІК як пряничні дошки, насправді є приладдям

1 Шаронова Е. Русский пряник без кнута / [Электронный ресурс]: БелПресса. – Режим доступа: <https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/5656.html> (дата обращения: 12.01.2020). – Название с экрана.

2 НМІУ. – Інвентарна книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. №№ Е–1543, 1561, 1562, 1563, 1564, 1572, 1574. Не вказано, хто саме і за яких обставин передав означені предмети до музею.

3 НМІУ. – Інвентарна книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е–1549.

4 Шаронова Е. Указ. соч.

для прання – праниками⁵. В с. Малих Будищах (розташованому неподалік від центру українського гончарства й народних промислів – містечка Опішні) до сер. XX ст. місцеві майстри виробляли чимало побутових предметів⁶. У містечку Новій Водолазі⁷ на поч. XX ст., мабуть, також виробляли предмети народного вжитку, проте в менших кількостях, ніж у Малих Будищах та Опішні.

Такий побутовий предмет, як праник, в Україні відомий здавна⁸. Перед пранням брудну білизну, простирадла тощо замочували у жлукті⁹ в розчині золи (лугу)¹⁰. З кін. XIX ст. у жлуктах уздовж стінки розміщували нагріті залізні втулки, таким чином підігрівали воду для замочування. Вимочену в золі білизну в кошиках або у відрах на коромислах несли до водоймищ, де на містках – “кладках” вибивали праниками, після чого розкладали на березі на траві, й випрані речі на сонці відбілювалися. Після цього чисту білизну викочували (розгладжували) дерев’яним рублем із рифленою поверхнею¹¹.

Етнограф Н. Заглада так описала процес прання в с. Старосілля: “Білизну перуть жінки на озере, вибивають праником. Золять сорочки у жлуктах, що стоять у великих ночвах, щоб луг не збігав. Коли золять над озером, ночов не вживають, а становлять жлукто просто на землю. Білизну складають у жлукто, зверху накривають ганчіркою, куди насипають попіл і потім поливають окропом. Після зоління виймають білизну з жлукта, несуть на рівному коромислі на озеро і перуть. Узимку «ковзають сорочки» (чобітьми) на льоду. Висушену білизну качають за допомогою рубля та качалки. Білизну та одяг зберігали в старовину в боднях, а тепер у скринях¹²”.

Праники детально описані в етнографічній літературі, тому можна стверджувати, що серед пряничних дощок у етнографічному зібранні НМІУ перебуває вісім праників. Наявні серед них праники невеликого розміру могли належати дівчатам, які допомагали прати своїм матерям: Н. Заглада повідомляє, що підлітків с. Старосілля змалку привчали до домашньої роботи¹³.

Розглянемо праники із зібрання НМІУ.

1. Інв. № Е–1543 (рис. 1).

Довжина – 33 см, ширина – 15 см, товщина – 2 см, довжина руків’я – 5 см, ширина руків’я – 3 см. Завершення руків’я втрачено. Хвиляста рельєфна поверхня означеного предмета (як у рубля для розгладжування тканини) вказує на те, що це – праник. У ІК, записи в якій датовані 30 грудня 1947 р. – 15 липня 1948 р., цей предмет зафіксований як такий, що в 1913 р. надійшов із с. Малих Будищ на Полтавщині. У графі “Назва та опис предмета” зазначено: “Дощка прянична дерев’яна, прямокутна з короткою ручкою, двобічна, з однієї сторони – дві великі розетки, на другій – розетка та хрест”¹⁴. Розетка – орнаментальний малюнок у вигляді квітки з рівновеликими пелюстками або вписаного до кола листя¹⁵. Ми вважаємо, що коло – це вигляд згори жлукта, яке використовувалося під час прання. Квітка у жлукті, на думку авторів статті, – водяна лілія, яка росте в українських водоймищах, символізує чистоту процесу прання, а також захищає пралю від демонічних істот, які, за народними уявленнями, мешкають у річці й можуть зашкодити людині.

Кількість пелюсток різьбленої на пранику розетки (шість) символізує “рівновагу, гармонію, любов, здоров’я, красу, вдачу”¹⁶. Процес вимочування білизни у жлукті є ритуалом очищення від бруду й “створення” чистої білизни, адже за шість днів Бог створив світ¹⁷. Хрест є давнім сакральним знаком, який уособлює сонце й вогонь, символом вічного життя та оберегом від темних сил¹⁸. Наявність на пранику означених символів демонструє народні уявлення про процес прання як сакральне дійство та взаємодію із силами природи, не завжди доброзичливими до людини.

5 Праник – традиційний побутовий предмет, знаряддя для вибивання білизни під час прання, дерев’яний валок із ручкою та робочою поверхнею, зазвичай ребристою або гладенькою. Праникам надавали фігурної форми, оздоблювали різьбленим орнаментом.

6 Міцанин В. Д. Малі Будища / [Електронний ресурс]: Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=65844 (дата звернення: 20.01.2020). – Назва з екрану.

7 Поджур Р. Ю. Нова Водолага // Енциклопедія історії України. – Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2010. – 728 с. / [Електронний ресурс]: Інститут історії України НАНУ. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21IDBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Nova_Vodolaha_smt (дата звернення: 12.01.2020). – Назва з екрана.

8 Праник // Словник української мови: в 11 т. – Т. 7. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 516; Прач // Там само. – С. 523; Пральник // Словарь української мови: в 4 т. / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – Т. 3. – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – С. 401.

9 Видовбана з дерева висока посудина, в якій залили (відбілювали) білизну та полотно.

10 Жлукто // Українська мала енциклопедія: у 8 т., 16 кн. / проф. Є. Онацький. – Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1959. – Т. 2, кн. 4: Літери Ж–Й. – С. 445 / [Електронний ресурс]: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – Режим доступу: http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/use/first_book/part4.pdf (дата звернення: 12.01.2020). – Назва з екрана.

11 Рубель // Словарь української мови... – Т. 4. – С. 84.

12 Заглада Н. Відділ монографічного дослідження села: (село Старосілля) / Всеукраїнська АН, Провідник по музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка. – Київ: [б. в.], 1930. – С. 34.

13 Заглада Н. Вказ. пр. – С. 59–67.

14 Розетка // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ: ВТФ “Перун”, 2005. – С. 1241.

15 Там само.

16 Жайворонок В. Знаки української етнології: словник-довідник / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ: Довіра, 2006. – С. 650.

17 Там само. – С. 650.

18 Там само. – С. 623–624.

2. Інв. № Е-1549 (рис. 2, 3).

Довжина – 36 см, ширина – 24 см, товщина – 2 см, довжина руків'я – 14 см, ширина руків'я – 4,5 см. У ІК у графі “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка медівна¹⁹, дерев'яна, різьблена з довгою ручкою, поділена на дві частини. На одній вирізьблені <...> ромби, на другій – вкладені один в один кути, що розходяться від центру форми”. У графі “Походження предмета” записано: “Харківщина, с. Нова-Водолага, 1913 р.”²⁰ На нашу думку, зображення на двох частинах праника можна трактувати так: з одного боку – хрест, який повторюється багато разів, з другого – ромбовидні стільники за ґратами. Обидва зображення (решітка та хрест) є оберегами, які захищають пралю та речі, що перуть, від “нечисті” – водяників²¹.

3. Інв. № Е-1561 (рис. 4).

Довжина – 24,5 см, ширина – 11,5 см, довжина руків'я – 3 см, ширина руків'я – 2 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка-форма для медівників дерев'яна, прямокутна, двобічна з маленькою ручкою. На одній стороні вирізьблено хрест та розетку; на другій – розетку та композицію із заглиблень”. У графі “Походження предмета” записано: “Малі Будища, Полтавщина, 1913 р.”²². Зазначимо, що в одному візерунку поєднано два зображення хреста: один – сакральний, другий – рослинний, із листя. Різьблену композицію із заглиблень можна трактувати як жлукто, шість перехрещених ліній символізують сакральне число, пов'язане із процесом творіння Богом світу.

4. Інв. № Е-1562 (рис. 5).

Довжина – 42 см, ширина – 18,5 см, довжина руків'я – 23 см, товщина – 2 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка прянична дерев'яна, однобічна, з ручкою, прямокутна. В центрі зображено розету, з якої розходяться промені, між якими – зірочки”. У графі “Походження предмета” записано: “Полтавщина”. Оскільки поряд із цим виробом у ІК зафіксовані предмети, що надійшли з Малих Будищ на Полтавщині, можна припустити, що означена річ також походить із вказаного населеного пункту²³. На думку авторів статті, це – класичний праник із різьбленою хвилястою рамкою, яка є типовою для декору рублів. У центрі праника зображене жлукто, поділене на вісім секторів. Із центру кола розходяться вісім променів, які за межами центральних секцій утворюють ще вісім зон, у яких розташовані зірочки. Наше трактування цього візерунка таке: розташоване в центрі жлукто вбирає в себе бруд білизни, яку перуть вісім прачок (позначені вісьмома зірочками, вміщеними поза колом). Прачки із праниками перебувають під магічним захистом водяних лілій (латаття)²⁴. Сакральне число “вісім” (“у духовному розумінні – шлях, пройдений через сім сходинок-небес до задуманої мети”²⁵) символізує очищення речей у воді від бруду: вісімка – “подвійний хрест, престол Господа”, восьмий день, що “народжує нову людину”, а у пранні – чиста, свіжа білизна²⁶.

5. Інв. № Е-1563 (рис. 6).

Довжина – 24 см, ширина – 9,5 см, довжина руків'я – 8 см, ширина руків'я – 3 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка прянична дерев'яна, прямокутна та однобічна, з коротенькою ручкою. В прямокутній рамці з ламаної лінії в центрі – розетка, на краях зірочки”. У графі “Походження предмета” записано: “Полтавщина”²⁷ (ймовірно, із с. Малих Будищ). Зображення в центрі прямокутної рамки ми трактуємо як жлукто з шестипелюстковою квіткою – водяною лілією. Шість стільників, кожен – із чотирма хрестами всередині (шість – сакральне число), і два стільники – з подвійним хрестом (число чотири) символізують “землю, цілісність, повноту, справедливість; написане чотирма апостолами Чотиревангеліє; чотири сторони світу, чотири стани буття, чотири фази Місяця, чотири стіни, чотири кути, чотири кінці хреста; у колядках і щедрівках є характерні для архаїчної поезії чергування «три-чотири»”²⁸. На пранику число “чотири” також виконує функцію оберега для пралі під час її перебування на водоймищі.

6. Інв. № Е-1564 (рис. 7).

Довжина – 24 см, ширина – 9,5 см, довжина руків'я – 4 см, ширина руків'я – 2 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка прянична дерев'яна, прямокутна, однобічна, з короткою ручкою. В прямокутній рамці – дві розетки”. У графі “Походження предмета” записано: “Полтавщина”²⁹ (ймовірно, із с. Малих Будищ). На пранику зображені два стилізовані жлукта з рельєфною опуклістю в кутах (як у рубля). Всередині двох кіл, на нашу думку, вміщені дві стилізовані водяні лілії – рослини, що, за народними уявленнями, захищала людину від водяної “нечисті”. Краї прямокутної дошки декоровані хвилястою рамкою (як у рубля), а композиція зображення заснована на магічному знакові хреста й літери “Х”, яка уособлює ім'я Спасителя. Такий візерунок символізує магічний захист власниці праника під час прання на водоймищах.

7. Інв. № Е-1572 (рис. 8).

Довжина – 21,5 см, ширина – 9 см, довжина руків'я – 11 см, ширина руків'я – 1,5 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка прянична дерев'яна, однобічна, прямокутна, з ручкою. В прямокутній рамці – розетка, на двох краях – трикутники”. У графі “Походження предмета” записано: “Полтавщина”³⁰ (ймовірно, із с. Малих Будищ).

19 В Україні пряники називали медяниками.

20 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1549.

21 Жайворонок В. Вказ. праця. – С. 109.

22 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1561.

23 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1562.

24 Жайворонок В. Вказ. праця. – С. 338.

25 Там само. – С. 99.

26 Там само.

27 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1563.

28 Жайворонок В. Вказ. праця. – С. 644.

29 Там само. – С. 623–624.

30 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1572.

Автори статті вважають, що це – праник, яким користувалися дівчатка-підлітки³¹. Знаки в колі ми трактуємо як схематичне зображення жлукта, символіка шестипелюсткової квітки та числа “шість” пояснена вище. Трикутники на кутах прямокутної дошки, можливо, уособлюють чотири сторони світу та чотири стани буття: “дитинство, юність, зрілість, старість”³². Адже мистецтво прання було спадковим і передавалося від матері до дочки. Те саме символізує і “трикутник”: “дитинство – зрілість – старість або народження – життя – смерть”³³.

8. Інв. № Е-1574 (рис. 9).

Довжина – 34 см, ширина – 10,5 см, довжина руків’я – 9 см, ширина руків’я – 2,5 см. У графі ІК “Назва та опис предмета” зазначено: “Дошка прянична, дерев’яна, однобічна, прямокутна, з ручкою. В прямокутній рамці з трикутників – дві розетки та шість зірочок. В прямокутній рамці – розетка, на двох краях – трикутники”. У графі “Походження предмета” записано: “Полтавщина”³⁴ (ймовірно, із с. Малих Будиш). На цьому виробі, на нашу думку, замість розетки зображені два жлукта, в яких замочували окремо чоловічу та жіночу білизну. Магічна цифра “шість” символізує “рівновагу, гармонію, любов, здоров’я, красу, удачу; за шість днів був створений світ; Бог творив світ шістьма словами...”³⁵. Поза межами кола-жлукта зображені шість зірочок – водяних лілей із шістьма променями-пелюстками. Хвиляста орнаментальна рамка поєднує цей предмет із рублем, яким, після використання праника, розгладжували чисту тканину.

Отже, автори статті, дослідивши предмети, що перебувають у етнографічному фондовому зібранні НМІУ і належать до колекції пряничних дощок, виявили серед них вісім праників, які є дуже цікавими об’єктами для вивчення і багато років зберігалися у фондах без належної атрибуції. В цій розвідці вперше висловлено гіпотезу про трактування елементів різьблених візерунків дощок праників із погляду символіки знаків і чисел, української народної мудрості і давніх міфологічних уявлень. Автори статті планують також дослідити колекцію дерев’яних пряничних дощок у фондовому зібранні НМІУ, зокрема, символіку їхніх різьблених зображень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Довіра, 2006. – 703 с.
2. Жлукто // Українська мала енциклопедія: у 8 т., у 16 кн. / проф. Є. Онацький. – Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1959. – Т. 2, кн. 4: Літери Ж–Й. – С. 445 / [Електронний ресурс]: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – Режим доступу: http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/use/first_book/part4.pdf (дата звернення: 12.01.2020). – Назва з екрана.
3. *Заглада Н.* Відділ монографічного дослідження села: (село Старосілля) / Всеукраїнська АН, Провідник по музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка. – Київ: [б. в.], 1930. – 78, [4] с.
4. Національний музей історії України. – Інвентарна книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798.
5. Розета // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ: ВТФ “Перун”, 2005. – С. 1241.
6. Рубель // Словарь української мови: в 4 т. / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 4. – С. 84.
7. *Подкур Р. Ю.* Нова Водолага // Енциклопедія історії України. – Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2010. – 728 с. / [Електронний ресурс]: Інститут історії України НАНУ. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Nova_Vodolaha_smt (дата звернення: 12.01.2020). – Назва з екрана.
8. Пральник // Словарь української мови: в 4 т. / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – Т. 3. – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – С. 401.
9. Праник // Словник української мови: у 11 т. – Т. 7. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 516.
10. Прач // Словник української мови: у 11 т. – Т. 7. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 523.
11. *Шаронова Е.* Русский пряник без кнута / [Електронний ресурс]: БелПресса. – Режим доступу: <https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/5656.html> (дата звернення: 12.01.2020). – Названня з екрана.

REFERENCES

1. *Zhaivoronok V. V.* Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk / NAN Ukrainy, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni. – Kyiv: Dovira, 2006. – 703 s.
2. Zhlukto // Ukrainska mala entsyklopediia: u 8 t., u 16 kn. / prof. Ye. Onatskyi. – Buenos-Aires: Nakladom Administratury UAPT v Arhentyini, 1959. – T. 2, kn. 4: Litery Zh–I. – S. 445 / [Elektronnyi resurs]: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/use/first_book/part4.pdf (data zvernennia: 12.01.2020). – Nazva z ekrana.

31 *Заглада Н.* Вказ. праця. – С. 59–67.

32 *Жайворонок В.* Вказ. праця. – С. 644.

33 Там само. – С. 605–606.

34 НМІУ. – Інв. книга “Етнографія”. – Т. 2. №№ 1045–1798. – Інв. № Е-1574.

35 *Жайворонок В.* Вказ. праця. – С. 650.

3. *Zahlada N.* Viddil monohrafichnoho doslidzhennia sela: (selo Starosillia) / Vseukrainska AN, Providnyk po muzei antropolohii ta etnolohii im. Hv. Vovka. – Kyiv: [b. v.], 1930. – 78, [4] s.
4. Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy. – Inventarna knyha “Etnohrafiia”. – T. 2. №№ 1045–1798.
5. Rozeta // Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv: VTF “Perun”, 2005. – S. 1241.
6. Rubel // Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. / Upor. z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko: – Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR, 1958. – T. 4. – S. 84.
7. *Podkur R. Yu.* Nova Vodolaha // Entsyklopediia istorii Ukrainy. – T. 7: Mi-O / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – Kyiv: Naukova dumka, 2010. – 728 s. / [Elektronnyi resurs]: Instytut istorii Ukrainy NANU. – Rezhym dostupu: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Nova_Vodolaha_smt (data zvernennia: 12.01.2020). – Nazva z ekrana.
8. Pralnyk // Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. / Upor. z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko. – T. 3. – Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR, 1958. – S. 401.
9. Pranyk // Slovnyk ukrainskoi movy: u 11 t. – T. 7. – Kyiv: Naukova dumka, 1976. – S. 516.
10. Prach // Slovnyk ukrainskoi movy: u 11 t. – T. 7. – Kyiv: Naukova dumka, 1976. – S. 523.
11. *Sharonova E.* Russkiy pryanik bez knuta / [Elektronnyi resurs]: BelPressa. – Rezhym dostupa: <https://www.belpressa.ru/culture/iskusstvo/5656.html> (data obrascheniya: 12.01.2020). – Nazvanie s ekrana.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1543.
- Рис. 2.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1549.
- Рис. 3.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1549.
- Рис. 4.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1561.
- Рис. 5.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1562.
- Рис. 6.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1563.
- Рис. 7.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1564.
- Рис. 8.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1572.
- Рис. 9.** Дерев’яний праник для прання. НМІУ. Інв. № Е–1574.
- Рис. 10–13.** Пряничні дерев’яні дошки Рибінського державного історико-архітектурного та художнього музею-заповідника (Ярославська обл., РФ).
- Рис. 14–16.** Пряничні дерев’яні дошки. ХІХ ст.
- Рис. 17.** Дерев’яний праник із різьбленою поверхнею. Норвегія.
- Рис. 18.** Дерев’яні рублі.
- Рис. 19.** Мапа с. Малих Будищ.
- Рис. 20.** Жлукто.
- Рис. 21.** Водяна лілія.
- Рис. 22.** Найт Д. Р. (1839–1924). Пралі.
- Рис. 23.** Сковчиляс В. (1883–1934). Пралі.
- Рис. 24.** Село Старі Санжари Полтавського повіту.

Рис. 1 - 4

Рис. 5, 6

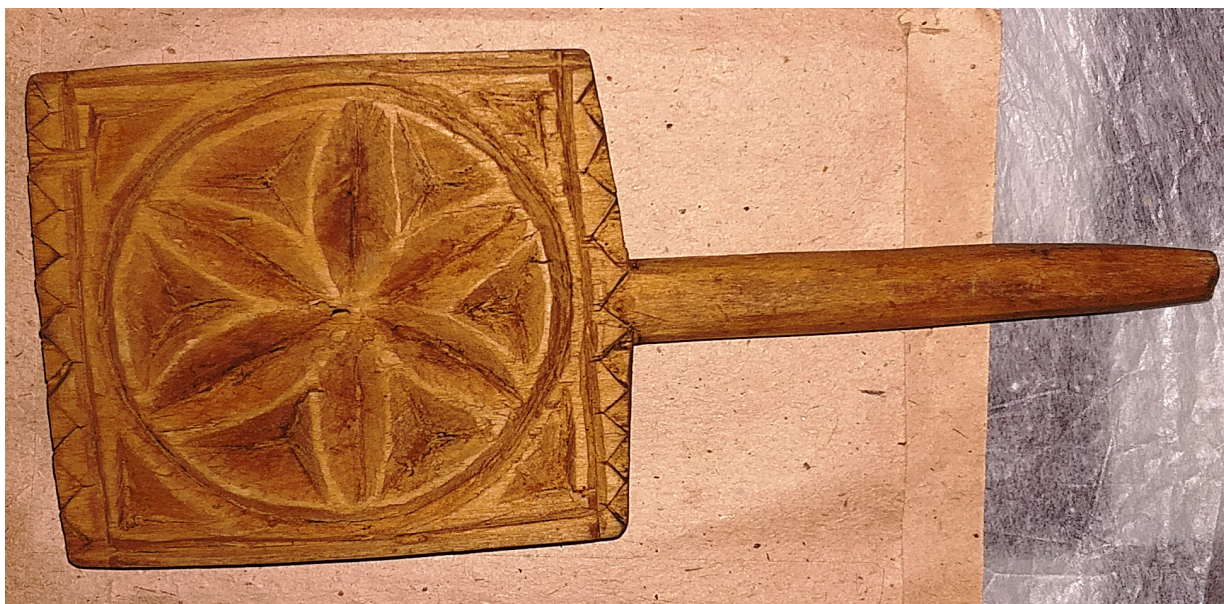

Рис. 7, 8, 9

Рис. 10, 11, 12, 13

Рис. 14, 15, 16

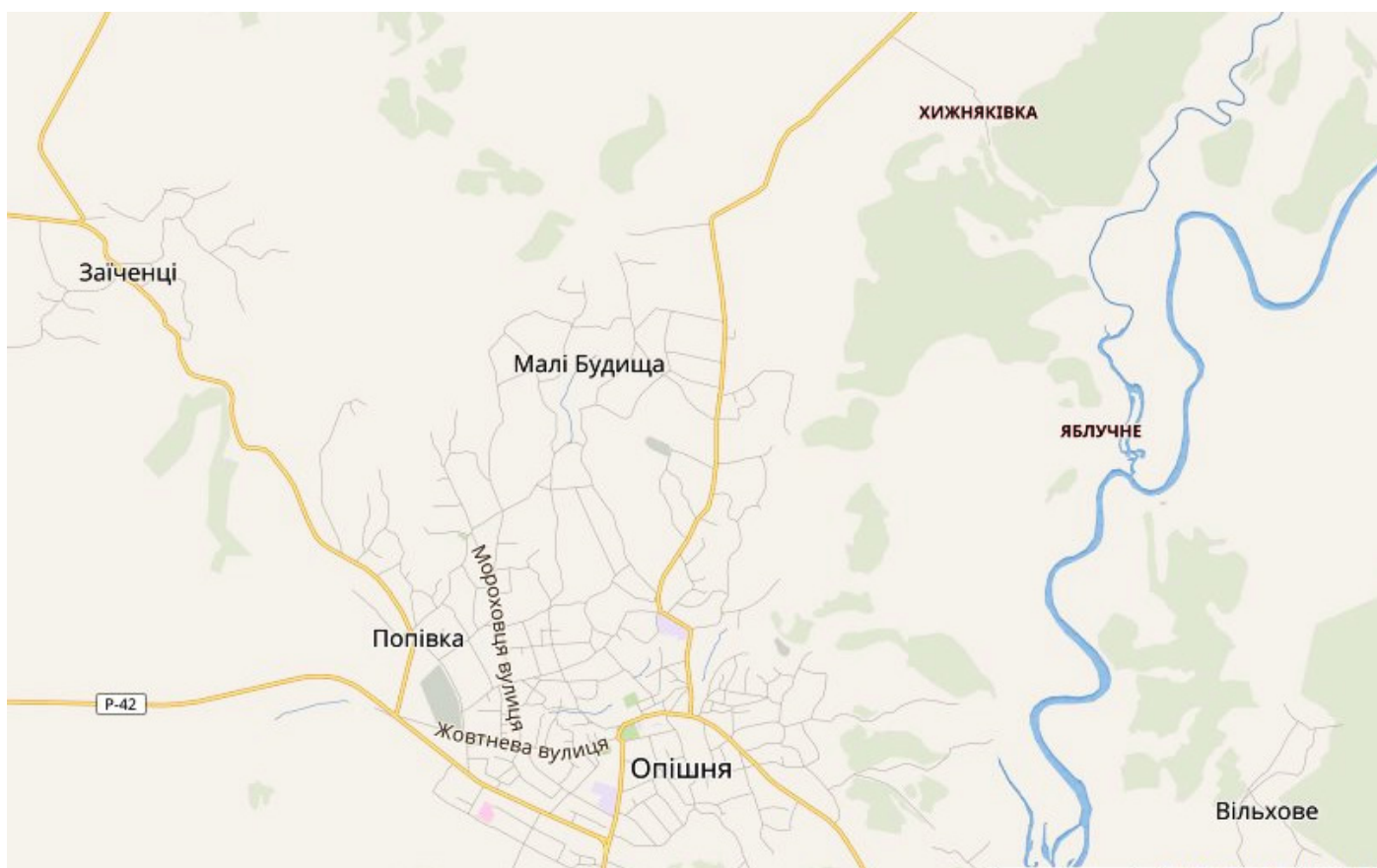

Рис. 17, 18, 19

Рис. 20 - 22

Рис. 23, 24